

УДК 347.9:351.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.53>

МІЖНАРОДНІ СУДОВІ ДОРУЧЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ: МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ СУДУ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Факас І.Б.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права
та приватно-правових дисциплін**Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ORCID: 0000-0002-4408-7668

e-mail: ilfakas@gmail.com

Факас І.Б. Міжнародні судові доручення у цивільних справах: механізми взаємодії суду та правоохоронних органів.

У статті розглянуто проблематику виконання міжнародних судових доручень у цивільних справах та проаналізовано механізми взаємодії між судами й правоохоронними органами України. Дослідження ґрунтується на положеннях національного законодавства, міжнародних договорів та практиці застосування норм цивільного процесу з урахуванням актуальних викликів глобалізованого правового середовища. Встановлено, що ефективність виконання міжнародних доручень у цивільних справах значною мірою залежить від чіткості процедур, координації між судовою владою та правоохоронними структурами, а також від здатності держави забезпечувати оперативне реагування на транскордонні виклики.

У дослідженні відзначається, що формальна врегульованість процедур міжнародної правової допомоги не гарантує їх ефективної реалізації. На практиці виникають численні труднощі, пов'язані з правовими колізіями, різницею у підходах до виконання процесуальних дій у різних юрисдикціях, відсутністю уніфікованих алгоритмів та недостатнім рівнем цифровізації процесів. Залучення правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, відіграє ключову роль у забезпеченні належного виконання міжнародних доручень, оскільки саме вони мають доступ до баз даних, необхідні оперативні можливості та спеціальні повноваження для збору доказів, встановлення місця перебування осіб, вручення документів чи забезпечення виконання рішень судів.

У статті наведено приклади з судової практики, які демонструють проблеми реалізації міжнародних доручень у складних умовах, зокрема під час збройного конфлікту та тимчасової окупації територій. Проаналізовано статистичні дані, які підтверджують значну кількість звернень щодо визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, що свідчить про масштабність проблеми та її практичну значущість.

Обґрунтовано доцільність удосконалення законодавчого регулювання шляхом чіткого визначення ролі й повноважень правоохоронних органів, деталізації процедур їхніх дій та встановлення відповідальності за порушення строків або неналежне виконання доручень. Доведено необхідність створення єдиної електронної системи обміну інформацією між судами, правоохоронними структурами та Міністерством юстиції, що дозволить забезпечити оперативність і прозорість процесу. Також підкреслено важливість посилення міжвідомчої координації через проведення спільних тренінгів та вивчення кращих міжнародних практик, зокрема досвіду країн ЄС.

Зроблено висновок, що належна організація співпраці між судами та правоохоронними органами є необхідною умовою для підвищення ефективності міжнародної правової допомоги у цивільних справах.

Ключові слова: міжнародне судове доручення, цивільне судочинство, правова допомога, суд, правоохоронні органи, міжнародне співробітництво, транскордонні спори, міжнародне приватне право.

Fakas I.B. International judicial requests in civil cases: mechanisms of interaction between the court and law enforcement agencies.

The article examines the issues of executing international judicial requests in civil cases and analyzes the mechanisms of interaction between courts and law enforcement agencies in Ukraine. The study is based on the provisions of national legislation, international treaties, and the practice of applying civil procedural norms, taking into account the current challenges of the globalized legal environment. It is established that the effectiveness of executing international requests in civil proceedings largely depends

on the clarity of procedures, coordination between the judiciary and law enforcement institutions, as well as the state's ability to provide prompt responses to cross-border challenges.

The research emphasizes that the formal regulation of procedures for international legal assistance does not guarantee their effective implementation. In practice, numerous difficulties arise due to legal conflicts, differences in approaches to procedural actions across jurisdictions, lack of unified algorithms, and insufficient digitalization of processes. The involvement of law enforcement agencies, in particular the National Police of Ukraine, plays a crucial role in ensuring the proper execution of international requests, since these bodies have access to databases, operational capacities, and special powers for collecting evidence, determining the whereabouts of individuals, serving documents, or enforcing court decisions.

The article provides examples from judicial practice that illustrate the challenges of implementing international requests under difficult conditions, particularly during armed conflict and temporary occupation of territories. Statistical data confirming the significant number of applications for recognition and enforcement of foreign judgments in Ukraine highlight both the scale of the problem and its practical significance.

The study substantiates the expediency of improving legislative regulation by clearly defining the role and powers of law enforcement bodies, detailing procedural steps, and establishing liability for delays or improper execution of requests. It also proves the need to establish a unified electronic information exchange system between courts, law enforcement structures, and the Ministry of Justice to ensure the efficiency and transparency of the process. Furthermore, the importance of strengthening interagency coordination through joint trainings and the adoption of best international practices, particularly those of EU member states, is emphasized.

It is concluded that proper organization of cooperation between courts and law enforcement agencies is a necessary condition for enhancing the effectiveness of international legal assistance in civil proceedings.

Key words: international legal representation, civil proceedings, legal aid, court, law enforcement agencies, international cooperation, cross-border disputes, private international law.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації дедалі частіше виникає необхідність розгляду цивільних справ із транскордонним елементом, що зумовлено зростанням мобільності населення, активізацією міжнародної торгівлі, збільшенням кількості шлюбів і правовідносин між громадянами різних країн, а також розвитком цифрових технологій, які сприяють транснаціональній взаємодії. У таких випадках виконання міжнародних доручень стає не лише формальністю, а важливою та складною складовою процесуального забезпечення правосуддя, що вимагає чіткого механізму співпраці між органами різних держав. Особливу роль у цьому процесі відіграють як суди, що ініціюють та контролюють виконання таких доручень, так і правоохоронні органи, які забезпечують їх практичну реалізацію, зокрема здійснення необхідних процесуальних дій у межах іноземної юрисдикції. Їхня злагоджена взаємодія є запорукою ефективного надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах. Проте, попри наявність міжнародно-правових договорів, двосторонніх угод та внутрішнього законодавчого регулювання, практика свідчить про існування низки проблем, пов'язаних із правовими колізіями, розбіжностями у процедурах, а також відсутністю уніфікованих стандартів.

Метою дослідження є аналіз існуючих механізмів взаємодії між судами та правоохоронними органами при виконанні судових доручень у цивільних справах з іноземним елементом, виявлення ключових прогалин у правовому регулюванні та практичній реалізації цих механізмів, а також формування обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності такої співпраці.

Стан опрацювання проблематики. Окремі проблеми виконання судових доручень у цивільних справах розглядалися в працях таких науковців як: Н.А. Боднар, Л.О. Мамчур, С.Р. Сулейманова, Г.А. Цірат та ін. Дослідженням судового співробітництва ЄС з третіми країнами у цивільних справах займалися зарубіжні вчені (С. Пірс, Ф. Покар, М. Кремона, О. Трунк), а також вітчизняні В.І. Муравйов, З.М. Макаруха, Я.М. Костюченко та В.П. Пухаленко. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена її недостатнім науковим опрацюванням та практичною значущістю. Механізми взаємодії між судами та правоохоронними органами при виконанні судових доручень у цивільних справах залишаються малодослідженими, що ускладнює ефективне застосування процесуальних норм на практиці.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні судове співробітництво у цивільних справах спрямоване на встановлення більш тісного співробітництва між органами влади держав-членів. Його метою є сумісність норм щодо колізії права та юрисдикції, що застосовуються у державах-членах; усунення перешкод для належного функціонування цивільного провадження, у разі потреби, че-

рез сприяння узгодженості правил цивільного процесу, чинних у державах-членах для того, щоб забезпечити дієвий доступ до правосуддя [1, с. 3].

Законодавче регулювання міжнародної правової допомоги у цивільних справах в Україні ґрунтується на положеннях Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)», Закону України «Про міжнародне приватне право», а також на положеннях міжнародних договорів, участницею яких є Україна, зокрема на Гаазькій конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року, яка набула чинності в Україні 21 липня 2001 року.

Відповідно до ст. 462 ЦПК України [2] рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, суд України може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави у порядку, встановленому ч. 1 ст. 498 ЦПК України [2] або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Право суду на звернення із відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави закріплене і в ч. 1 ст. 80 Закону України «Про міжнародне приватне право» [3].

Зазначені нормативно-правові акти встановлюють загальні рамки співпраці між компетентними органами різних держав, визначають процедури направлення та виконання міжнародних судових доручень, регламентують питання юрисдикції, строків, мови документів тощо. Проте, попри формальну врегульованість, ці документи нерідко мають загальний характер і не містять достатньо деталізованих алгоритмів щодо практичної участі правоохоронних органів у виконанні таких доручень, особливо у складних випадках, пов'язаних з необхідністю встановлення місця проживання осіб, вручення процесуальних документів або забезпечення доказів.

Це призводить до неоднозначного трактування норм, різного підходу до їх застосування у правозастосовній практиці та, як наслідок, ускладнення ефективної взаємодії між судами та правоохоронними структурами. Така ситуація актуалізує необхідність удосконалення національного законодавства шляхом запровадження більш чітких процедурних механізмів, спрямованих на забезпечення належного виконання міжнародних доручень у цивільних справах відповідно до принципів правової визначеності, оперативності та ефективності.

В Україні визначення поняття міжнародної правової допомоги впливає з процесуальних кодексів. У цивільному процесі правова допомога розглядається через виконання судових доручень у справах за участю іноземних осіб. Що стосується розуміння змісту правової допомоги на теренах Європейського Союзу, то правова допомога належить до одного із типів судового співробітництва, яке, у свою чергу є частиною міжнародної співпраці [5, с. 264].

У виконанні міжнародного доручення ключову роль відіграє суд, який отримує відповідне звернення іноземної юрисдикції через встановлений канал міжнародної правової допомоги. Саме суд виступає основною ланкою, відповідальною за прийняття рішення щодо можливості виконання такого доручення на території України, перевіряє його відповідність вимогам чинного законодавства та міжнародних договорів, а також визначає порядок і строки виконання.

Актуальність досліджуваної проблеми підтверджується також і статистичними даними судової практики. Так, за результатами Пошуку за контекстом «визнання та виконання в Україні рішення іноземного суду» в Єдиному державному реєстрі судових рішень виявлено 9623 ухвали судів, винесених у відповідних категоріях справ [6]. Така цифра свідчить про значну кількість відповідних звернень у національній практиці, проте підтверджує не лише актуальність проблеми, а й наявність численних практичних викликів, пов'язаних із реалізацією міжнародних зобов'язань у сфері цивільного судочинства.

Надалі суд, у межах своєї компетенції, може залучати правоохоронні органи, передусім органи Національної поліції або інші уповноважені структури, для здійснення певних дій, які мають практичне значення. До таких дій належить встановлення місцезнаходження фізичних чи юридичних осіб, що є важливою передумовою для подальших процесуальних кроків, а також вручення процесуальних документів – судових повісток, копій позовних заяв, рішень тощо.

Крім того, суд може доручати правоохоронцям забезпечити збір доказів у спосіб, визначений законодавством, наприклад, шляхом допиту свідків, опитування сторін, витребування документів або проведення огляду та обстеження об'єктів, приміщень чи майна. Такі процесуальні дії набу-

вають особливої актуальності у справах, пов'язаних із виконанням рішень іноземних судів, коли необхідно забезпечити примусове виконання національними органами, а також у транскордонних сімейних спорах – зокрема, щодо встановлення місця проживання дитини, її повернення до іншої держави відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, чи у справах про стягнення аліментів. У таких ситуаціях ефективна комунікація та злагоджена співпраця між судовою владою та правоохоронними органами набуває критичного значення для забезпечення дотримання прав учасників процесу, реалізації міжнародних зобов'язань України та зміцнення довіри до механізмів міжнародного цивільного судочинства.

Правоохоронні органи в рамках виконання міжнародних доручень діють як виконавці або посередники у зборі інформації та здійсненні необхідних процесуальних дій, покладених на них національним законодавством. Їхнє залучення є важливим інструментом реалізації міжнародної правової допомоги, оскільки вони володіють оперативними можливостями, доступом до баз даних, а також спеціальними повноваженнями, що дозволяють ефективно виконувати завдання, які виходять за межі компетенції судових органів. Зокрема, органи Національної поліції можуть здійснювати встановлення особи або місця перебування фізичних осіб, виявлення майна боржника, вручення процесуальних документів, а також забезпечення виконання рішень суду у разі їх примусового характеру.

Участь правоохоронних органів є особливо важливою у справах, де вимагається оперативне реагування – наприклад, при загрозі вивезення дитини за кордон без згоди другого з батьків, приховуванні стороною процесуального статусу чи майнового стану, або ризику ухилення особи від суду та процесуальних зобов'язань. Ефективна взаємодія судів та правоохоронних органів у таких випадках не лише забезпечує виконання міжнародних зобов'язань України, але й сприяє захисту прав і законних інтересів учасників цивільного процесу, зміцненню довіри до правосуддя та правової системи загалом.

На практиці співпраця між судами та правоохоронними органами у сфері виконання міжнародних доручень у цивільних справах не завжди є ефективною та злагодженою.

Ухвала Оріхівського районного суду Запорізької області від 25 березня 2021 року (справа № 323/526/21) демонструє практичні труднощі виконання іноземних судових доручень в Україні. Суд отримав через Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції доручення австрійського суду про вручення процесуальних документів особі, що проживала на тимчасово окупованій території. Незважаючи на направлення поштової кореспонденції та публікацію виклику на офіційному веб-сайті судової влади, вручити документи не вдалося. Відповідно до ч. 6 ст. 500 ЦПК України, суд повернув доручення без виконання, зазначивши причини неможливості його реалізації [7]. Цей випадок ілюструє обмеженість механізмів примусового виконання іноземних доручень у цивільних справах, особливо за умов воєнного конфлікту та тимчасової окупації територій, коли доступ до адресата є ускладненим або неможливим.

Існує низка об'єктивних і суб'єктивних причин, що ускладнюють процес визнання та виконання рішення іноземного суду. Насамперед варто зазначити відсутність чітких внутрішніх інструкцій та регламентів, які б детально визначали порядок взаємодії між судовими та правоохоронними структурами у контексті міжнародної правової допомоги. У багатьох випадках суди змушені керуватися загальними положеннями законодавства, які не враховують специфіку конкретних ситуацій або міжнародного контексту, що призводить до неоднозначного тлумачення та затримок. Додатковим ускладненням є обмеженість технічних ресурсів, зокрема нестача спеціалізованого програмного забезпечення, доступу до міжнародних баз даних, недостатній рівень цифровізації процесів.

Не менш серйозною проблемою є правова колізійність, яка виникає через невідповідність між нормами національного та міжнародного права, а також різницю у підходах до виконання процесуальних дій у різних юрисдикціях. Часто відсутність чітких механізмів узгодження таких колізій призводить до затягування процесу виконання доручень або навіть до відмови у їх реалізації. Важливим бар'єром залишається також відсутність єдиного електронного механізму комунікації між судами та правоохоронними органами – більшість комунікацій здійснюється у традиційний, неоперативний спосіб, що суттєво знижує ефективність реагування та координації дій.

Як наслідок, у ряді випадків фіксуються порушення встановлених строків виконання міжнародних доручень, що негативно впливає на права та законні інтереси сторін у цивільних справах. Зокрема, зволікання може призвести до втрати актуальності доказів, неможливості вручення документів у зв'язку зі зміною місця перебування особи, або порушення прав дитини у транскордонних сімейних спорах.

Для покращення механізмів взаємодії між судами та правоохоронними органами у сфері виконання міжнародних доручень у цивільних справах пропонується створення єдиної електронної системи обміну інформацією, яка б забезпечила оперативну, захищену та прозору комунікацію

між судами, правоохоронними структурами та іншими компетентними органами. Така система має включати можливості для електронного надсилання й отримання запитів, моніторингу етапів виконання доручень, зберігання супровідної документації та надання автоматичних повідомлень про зміни у статусі запитів. Її впровадження дозволило б підвищити підзвітність і контроль за виконанням міжнародних доручень.

Крім того, доцільним є внесення змін до національного законодавства з метою чіткого визначення ролі, повноважень і обов'язків правоохоронних органів у межах надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах. Це включає деталізацію процедурних дій, які можуть виконуватися правоохоронцями на підставі міжнародного доручення, встановлення строків їх виконання, а також встановлення відповідальності за необґрунтовані затримки або неналежне виконання зобов'язань. Така конкретизація сприятиме уніфікації практики, усуненню правових колізій та підвищенню ефективності співпраці.

Окремо слід підкреслити важливість посилення міжвідомчої координації, яка може бути досягнута шляхом регулярного проведення спільних тренінгів, семінарів та круглих столів для представників судової системи, правоохоронних органів, а також Міністерства юстиції як центрального органу з міжнародної правової допомоги. Обмін практичним досвідом, аналіз типових проблемних ситуацій та вивчення найкращих міжнародних практик, зокрема країн-членів ЄС, сприятиме формуванню спільного бачення процесу взаємодії, підвищенню професійної підготовки кадрів і розвитку культури міжвідомчого співробітництва. Такий підхід дозволить не лише оптимізувати процес виконання міжнародних доручень, а й забезпечити більш ефективний захист прав і свобод учасників цивільного судочинства, що особливо важливо у контексті міжнародних зобов'язань України та її євроінтеграційного курсу.

Висновки. Виконання міжнародних судових доручень у цивільних справах в Україні залишається складним і багаторівневим процесом, що потребує узгодженої взаємодії між судами та правоохоронними органами. Незважаючи на наявність законодавчого регулювання, на практиці виникають труднощі, зумовлені відсутністю єдиних процедур, слабкою координацією між установами та нечітким розподілом повноважень. Актуальними напрямками вдосконалення є створення спільних процедур взаємодії, цифровізація процесу виконання доручень через єдині електронні платформи, а також оновлення правового регулювання з метою забезпечення прозорості, передбачуваності та ефективності дій усіх залучених суб'єктів. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню якості міжнародної правової допомоги у цивільному судочинстві та забезпеченню належного захисту прав громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пухаленко В.П. Міжнародно-судове співробітництво в рамках ЄС з цивільних справ. *Часопис Академії адвокатури України: електрон. наук. фах. вид.* К.: Акад. адвокатури України, 2011. № 4 (13). С. 1–6.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 32, ст. 422.
4. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах (Гаазька конференція) від 15.11.1965. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_890#Text.
5. Боднар Н.А. Правове регулювання, проблеми та перспективи судової співпраці України та Європейського союзу в цивільних справах. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 262–270. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2018_4_49.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 29 серпня 2025).
7. Ухвала у цивільній справі № 323/526/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95826039> (дата звернення: 29 серпня 2025).